

מסע מפוכח בעקבות מסטול

יותם שווימר

אבקש לפתוח בציטוט מפתחת הספר, כשיוגב, גיבור הסיפור בן ה-17, מעשן בפעם הראשונה גראס אחרי שהוא רואה את החברה שלו יחד עם החבר הכי טוב שלו.

אילן ועינבל בטח עוד מתנשקים שם למטה. והנה לי זה בכלל לא איכפת, כי אני פה למעלה עושה מעשים אסורים ודופק את כולם. מגיע לכם, יא מניאקים מחורבנים, מגיע לכם! אתם אשמים! הכול בגללכם! שתישרפו! לעזאזל, העינבל המטונפת הזאת! וגם אתה, אילן! אני אמות לכם פה, חזירים, בגלל הברז ששמתם לי...

זהו טקסט בוטה למדי; קשה להאמין שהיה רואה אור כיום. **במסטול** יש הרבה קללות, הרבה כעס, בהתאמה למבע של הנער יוגב. הקללות האלו אינן מאפיין של נער עבריין. הן מושפמות בפיו של "בן טובים", שחקן כדורסל מצטיין, תלמיד טוב ואהוד. לכן הן משכנעות כל כך, כי הן שוברות את המחיצות בתפיסה המדומיינת של המבוגרים לגבי ילדיהם – נושא מהותי **במסטול**. נערים מקללים, כועסים, מורדים ובוועטים בממסד, ולא משנה מה הרקע הסוציו-אקונומי שלהם או מקומם בחברה: לכן הקללות האלו הן לא רק אותנטיות, אלא גם חשובות, משום שהן מאפשרות לכל נער ונערה למצוא את עצמו/ה בתוך הזעם של הגיבור המתבגר.

מסטול מגולל את סיפורו של יוגב, שמתחיל לעשן סמים קלים, ומידרדר לסמים קשים יותר. ככל שהעלילה מתפתחת, הוא למעשה יורד מטה, אל שאול ההתמכרות, עד הגאולה המיוחלת. גלילה רון-פדר-עמית אינה מסתירה את כוונתה להציג לפני הקוראים הצעירים טקסט עם מסר. וזהו מסר ברור מאוד. סמים זה רע. ההידרדרות היא בלתי נמנעת. השכנוע העצמי שמדובר ב"רק שאכטה אחת" או "רק בג'וינט אחד", הוא שגוי מיסודו, כיוון שאובדן השליטה הוא בלתי נמנע, משום שהוא נובע ממצב

נפשי מעורער, מקושי חברתי או רגשי, ממצוקה שאין לה פתרון, מהרצון לברוח, להתנתק, לא לחשוב.

מסטול משתייך לאחד משני ערוצים מרכזיים ביצירתה של גלילה רון-פדר-עמית. הוא ראה אור בשנת 1991, אחרי שכבר ביססה את עצמה כסופרת אהודה ומרכזית לכל הגילים. זהו סיפור ריאליסטי, דידקטי במידה רבה, שמטפל בסוגיה מהותית בחייהם של בני נוער בישראל ובעולם – התמכרות לסמים. גלילה רון-פדר-עמית כתבה ספרים רבים על בעיות בגיל ההתבגרות, על הקשיים והאתגרים שעומדים לפני בני הנוער. בכל הספרים האלה, אף על פי שהפן הדידקטי בולט מאוד והכוונה להעביר מסר מסוים ניכרת בטקסט הספרותי, היא ביקשה לסייע לבני הנוער; לתת להם מרחב שבו הם יכולים לראות את עצמם או את התשליל שלהם. להבין לעומק את עצמם או את הזולת. **מסטול** אמנם נכתב לכאורה בשירות המלחמה נגד הסמים, אבל יש בו אמיתות חזקות מאוד לגבי התמודדות של בני נוער עם מצבי קיצון, והתבוננות נכוחה בהווייתם. היכולת שלה לתאר תהליך נפשי שעובר על נער, לתת לו קול משכנע ומהימן ולהציג את הקונפליקטים הרבים שעומדים לפניו, ביחס לעצמו וביחס לחברה – מרשימה מאוד, ולדעתי היא זו שעשתה את הסיפורים הריאליסטיים שלה לבני נוער, אותם ספרי בעיה, לצד ספרי הרפתקאות לילדים קטנים יותר, לאהודים ומשפיעים כל כך.

שלא כמו בסיפורי ההרפתקאות, **מסטול** מתמקד יותר בתודעה מאשר בעלילה נרטיבית, בשונה ממה שהיה מקובל באותה התקופה. העלילה אמנם קיימת בסיפור, כמובן – הגיבור עובר תהליך, ותהליך זה מתקיים על ידי מעבר ממצב אחד למשנהו, מאירוע דרמטי אחד לאחר, אבל האופן שבו המצבים האלה נמסרים לקוראים יהיה בראש ובראשונה דרך תודעתו של הגיבור. זרם התודעה הבלתי פוסק הזה, שיש בו סתירות אינספור, שנהא עצמית וכעס על הסביבה ועל המבוגרים, הכחשה והדחקה, רגעים של הארה, דכדוך ואושר גדול – כל אלה נמסרים לקוראים הצעירים בהרחבה, במבט משכנע ובאינטנסיביות שאינה מאפשרת להינתק מהסיפור.

זו נקודה משמעותית במיוחד דווקא משום שמדובר בספר שבבסיסו יש מסר ברור מאוד. יש לשער כי קוראים צעירים שיקראו את הספר – גם היום – יזהו עד מהרה לאן הסיפור הולך. ההידרדרות ברורה מאליה, לא רק משום שהיא מצוינת על עטיפת הספר, אלא כי בני נוער כבר מורגלים בסיפורי התמכרות לסמים. בית הספר עוסק בכך רבות, אפילו בנושא שנתי מטעם משרד החינוך. הם פוגשים מכורים שנגמלו, צופים בהצגות דידקטיות בנושא ונדרשים לדון בכך בשיעורים. בשל כך, כאשר מופיע הנושא בספרות שמיועדת להם, לא מן הנמנע להניח שידיעת התבנית המוכרת של ההידרדרות לסמים – והמסר שאליו היא מובילה – עלולה להרתיע אותם מלקרוא את הספר.

אז מדוע בכל זאת זה "עובד"? מדוע האופן שבו מובא הנושא משכנע ולא מרתיע?

אחת הסיבות לכך היא הכנות שבה הספר נכתב. גלילה רון-פדר-עמית מצליחה במהלך מפתיע, יש להודות, להעביר מסר חינוכי מצד אחד, ולהכניס ביקורת ואירוניה מצד שני. אלו דרים בכפיפה אחת בסיפור עלילתי דרמטי.

המאפיין הבולט ביותר של הפן השני ביצירה הוא ההאשמה שיוגב, הגיבור, ובמידה כזו או אחרת גם דמויות אחרות, ביחוד כנרת, נערה קיבוצניקית נרקומנית שגורלו נקשר בגורלה – מאשים את המבוגרים. לא מדובר בהטחת האשמות כחלק ממערך מוכר בגיל ההתבגרות כמו בעיטה במוסכמות ומרידה בהורים, אלא בכתב האשמה של המחברת עצמה – שאותו היא שמה בפי דמויות הנערים – כלפי האחריות של המבוגרים (הורים, מורים) בהידרדרותו של הנער.

יוגב מביע את הרצון שנמצא מתחת לכל שכבות ההגנה, שהוריו יעצרו בעדו, ואילו הם כאילו אינם רואים דבר:

איזה קטעים, ההורים והמורים האלה. מסתכלים לך ישר לעיניים, ולא רואים כלום. סומכים עליך, לא רואים את חוסר ההיגיון. לכו לכל

הרוחות, כולכם! מי ביקש מכם לסמוך עליי? אתם לא רואים שאני מסתבך? אתם לא מבינים את זה? אתם לא מרגישים? אל תסמכו עליי!" וגם: "הורים חייבים להרגיש מה עובר על הילדים שלהם. הרי אכפת להם, לא? הרי זה הקטע של גידול ילדים, לא?"

כיוון שמדובר בספר לנוער ולא בספרות למבוגרים, יש חשיבות רבה להכנסת ההורים והמבוגרים שנוכחים בחייו של הנער לתוך המצב הקשה שהוא נמצא בו. כך, בני נוער שקוראים את הספר אינם מקבלים רק תמונת מצב קשה של הידרדרותו של הגיבור, הנער הישראלי הטיפוסי (האולטימטיבי), אם נרצה, לסמים. הם מקבלים סימוכין לתחושה שמודחקת מאוד ואף מסורסת במערכת החינוך והיא, אחריותם של המבוגרים. כך נמלטת גלילה רון-פדר-עמית ממלכודת הבנאליות, ומציגה את המורכבות שבסיטואציה דרמטית ושכיחה כל כך כמו התמכרות לסמים. בהינתן קול להטלת הספק בהתנהגות של המבוגרים, לביקורת על ההתעלמות, האדישות, חוסר תשומת הלב ואפילו ההזנחה, היא לא רק מתנגדת לאקסיומה שהמכור הוא האשם, אלא מביעה באופן ברור מאוד את הקונפליקטים הבין-דוריים הזועקים להתייחסות, ואינם באים בדרך כלל לידי ביטוי.

יוגב הוא נער שחי בעשור האחרון של המאה הקודמת, זמן פרסום הספר. ככזה הוא כבר מכיר על בוריה את הגישה הטיפולית המניפולטיבית-משהו שמערכת החינוך מציגה ביחסה לבני הנוער. לאורך הספר הוא מציין שוב ושוב שהוא מודע לסכנות שיש בסמים קלים וסמים קשים, ומנסה לשכנע את עצמו ללא הרף שזה לא קורה לו, שהוא בשליטה, שהוא לא שייך לטיפוסים המפוקפקים או המפוקפקים לכאורה שתופסים את מקומם של החברים ה"נורמטיביים" שאיתם הסתובב לפני שהתחיל לעשן סמים. התודעה שלו נעה כל העת בין התנגדות למצב שלו והתרסה כנגדו, ובין הדחקה מוחלטת. בין האמירה החוזרת "אני לא שייך לפה, אני בשליטה", ובין הכרה באובדן השליטה ורצון להימלט, לחמוק מההידרדרות המהירה. הוא מזכיר לא פעם את הסיפורים והתמונות שהציגו בבית הספר והם

נדמים לו רחוקים מאוד מהווייתו, אף על פי שאנו, הקוראים, מזהים את הפער בין תפיסת העצמי למציאות.

אחד הקטעים שמבטאים בצורה הטובה ביותר את הביקורת המבורכת של גלילה רון-פדר-עמית על המבוגרים בסיטואציה כה איומה, הוא האמירה של כנרת, הנערה הנרקומנית, אשר מיטיבה לתאר את כישלון המבוגרים. היא משיבה ליוגב כשהוא שואל אותה איך יכול להיות שההורים שלה לא חושדים שמצבה כה גרוע:

הם לא רוצים לחשוד, עוד לא קלטת את זה? עוד לא שמת לב שזה בדיוק כל הקטע? אף אחד לא רוצה לדעת שבבית שלו מישהו לוקח סמים. זה מעליב אותם לדעת את זה. פשוט מאוד, מעליב אותם. למה? אל תשאל אותי, תשאל אותם. אולי בגלל שזה מראה על כישלון שלהם – של הקיבוץ שלי, של ההורים ש'ך. של כל האנשים הטובים והחרוצים, שגידלו פה ילדים מקסימים ואידיאליסטים.

האומץ לשלח אגרוף כזה בפנים של דור ההורים, גם כאשר הוא עובר דרך בני הנוער שלהם מיועד הספר, ראוי להערכה רבה. ואכן כך, הורים רבים, מתוך בושה וקושי עם הפער בין האידיאל למציאות, מסרבים לראות נכוחה. וזה אולי כוחו של הספר, גם שנים רבות לאחר שפורסם. כוח שמתקיים על אף הקשיים שמציב הזמן החולף – ובראש ובראשונה השפה שהיא מצד אחד גבוהה וארכאית לזמננו, ומצד שני מדוברת מאוד ורוויה בסלנג (אבל זהו סלנג של שנת 1991, מה שיוצר חיבורים משעשעים למדי, יש להודות). הכוח הוא בהתבוננות נכוחה של גלילה רון-פדר-עמית במצב רווח אצל בני נוער. היא אינה מתנשאת עליהם מתוך תפיסה שכבוגרת יש בידיה התשובות. היא למעשה אמפתית, מכילה את המורכבות שבמצב, ערה לניואנסים, ולא חוששת לבקר ולהציג את הפנים הרבות שיש להידרדרות לסמים.

אמת, יש משהו מוסרני בטקסט הזה, בייחוד בחלקו האחרון, כשההידרדרות נעשית קיצונית ודרמטית יותר וההורים נכנסים לתמונה. אבל יחד עם זאת הסופרת צועדת יחד עם הגיבור שלה, יחד עם הנער, ואינה

מתפקדת כפטרונית מחנכת. בשביל זה ישנו בית הספר. הספרות, גם בספר ערכי כמו **מסטול**, היא צינור להצגת הדרמה הנפשית המתחוללת בנפשו של נער שמתמכר לסמים. הדרמה הזאת אינה חד-צדדית, אינה פשטנית והדיקטיות אינה מסנוורת אותה. להפך, ההצגה של הדרמה הזאת היא הצגה מפוכחת, חכמה ורגישה, מתוך הבנה שיש יותר משחקן אחד בדרמה הזאת. ויצירת ההקשרים, מתן הקול והאותנטיות – כל אלו גורמים **למסטול** להיות יצירה חשובה, מעניינת ורלוונטית.